

VAKAMACALATAKI NA MUSUMUSU NI VEISAUMI

Musumusumu ena imatai ni 12 na macawa ni cakacaka

Me vakarawarawataka na nomu yaco mai Ositerelia, sa na sauma rawa tu vakailiu eso na ka na nomu itaukei ni cakacaka. Ena vinakati mo na sauma lesu na veika qo.

E dau kena ivakarau me na qai musuka ga mai na kemu isau o itaukei ni cakacaka na isau ni veika qo ena imatai ni 12 ina 16 na macawa. Ena wasewasei na gauna me caka kina na isausaumi qo, me rawa kina ni veirauti tiko ga na ilavo e tiko vei iko mo vakayagataka ena veika mo bula kina e veisiga.

Mo nanuma tiko ena imatai ni 12 na macawa (se sivia), ena rairai sega ni vo eso tale na ilavo ena nomu veisaumi mo vakauta lesu i nomu vanua.

NA MUSUMUSU QO SA NA VAKAMACALATAKI ENA NOMU IVOLA NI CAKACAKA, ENA RAIRAI OKATI KINA NA:

Na isau ni nomu vuka mai Ositerelia kei na nomu igolegole mai na rara ni waqavuka ina nomu icili kei na vanua ni cakacaka.

iSau ni kena rawati na ivolatara ni cakacaka.

iSausaumi ni veika e gadrevi mo rawa ni cakacaka, me vaka na nomu dikevi vakavuniwai, cula ena wainimate se dikevi ena wainimate gaga.

Soli rawa tu vakailiu nomu veisaumi mo vakarautaki iko vinaka kina ni bera ni o taura na imatai ni nomu veisaumi.

Musu tiko ga ni veisaumi

Ena imatai mada ga ni 12 na macawa sa na saumi lesu na ka kece e vinakati ena nomu tauyavu, ia ena tiko eso tale na musumumu ena musuka tiko o nomu itaukei ni cakacaka ena nomu veisaumi.

Na isau ni veika me saumi ena nomu tauyavu kei na so tale na musumumu me tomani tiko ga (musumusumu) e duidui e Ositerelia taucoko, ena kedra maliwa na itaukei ni cakacaka kei ira na lewe ni timi vata, qai vakatau ena ituvaki.

KENA IVAKARAITAKI NA MUSUMUSU ENA TOMANI TIKO GA E RAWA NI OKATI KINA NA:

Nomu icili (so na gauna na ilavo musuki me tauri kina na icili), ke tuvanaka qori o itaukei ni cakacaka.

Inisua ni Bula (veika e gadrevi ena ivolatara ni cakacaka).

Kakana (ke vakarautaki).

iSau ni veitosoyaki (mo yaco kina e vanua ni cakacaka kei na nomu lesu i vale, ena so na gauna na ilavo e soli wale mo vakayagataka).

Na bili e vale me vaka na ka e dau saumi (livaliva, kasi, wai), vakayagataki ni veilawa, iyaya ni vale, o ira na dau sasamaki kei na ira na qarava na lomanibai. Me nanumi tiko ni isau qo ena rawa ni okati vata kei na nomu rede ni veimacawa se me duidui ga kena isau kei na kena imusumusumu.

Eso tale na ka mo kila tiko

- O na rairai saumi e veimacawa, ena veiyarua na macawa se veivula – na iVola ni Nomu Cakacaka sa na rairai vakamacalataka na itukutuku qo.
- Ena rairai vinakati mo wawa me 1 se 2 na macawa ni bera ni o qai taura na nomu veisaumi taucoko.
- Ena rairai waraka o itaukei ni nomu cakacaka mo taura sara na kemu isau taucoko me qai rawa ni musu nomu isausaumi.
- Eso na itaukei ni cakacaka era na rawa ni solia vakabalavu na gauna mera qai musuka na nomu isausaumi.
- Na levu ni ilavo kece e musu e dodonu me laurai ena nomu ivolatukutuku ni veisaumi.
- Ke o taura nomu siga ni gade (tauvimate se taura nomu livi ni yabaki) ni bera ni kumuni vinaka na levu ni siga ni livi saumi, ena rawa ni musu na kemu isau.

Ke dua na nomu taro me baleta na kemu isau se musumusu, yalovinaka mo tarogi itaukei ni nomu cakacaka.

Na musumusu e rawa ni duidui mai na ka e volai ena nomu iVola ni Cakacaka

Ena so na gauna na isau dina ni dua na ka ena sega tu ni kilai ni bera ni o yaco yani i Ositerelia.

Me kena ivakaraitaki, na nomu icili kei na nomu vuka ena qai vakarautaka ga o itaukei ni cakacaka ena gauna sa vakadonui kina na nomu ivolatara ni cakacaka, na isau gona ni ka e volai ena iVola ni Cakacaka e fikataki tu ga vakacaca.

Ena gauna o sa tekivu cakacaka kina ena solia vei iko o itaukei ni cakacaka e dua na fomu vou ni veisaumi (se dua na iVola ni Cakacaka sa tu kina na veisau ni imusumumu) ena vakabibitaka na kena imusumusu dina mo rawa ni sainitaka. Nanuma mo kila vinaka na veisau kece sa vakayacori ni bera ni o sainitaka.

BIBI DINA

Ena rawa ga ni musuka na kemu isau o itaukei ni cakacaka ke o sa vakadonuya vakaivola qai o vakadinata ni yaga dina vei iko. Mo maroroya vinaka tiko na fomu kece o sainitaka me nomu ivakadinadina qai tokoni iko tale ga ke dua na ka o via taroga.

Veitosoyaki

Na isau ni veitosoyaki mo yaco kina se biubiu mai vanua ni cakacaka ena duidui vei ira yadua na tamata cakacaka ena veivanua e Ositerelia.

Ena rairai vakarautaka vei iko o itaukei ni cakacaka na nomu sala ni veitosoyaki– mo gole e vanua ni cakacaka se biubiu mai kina se o na rairai vakayagataka na gaunisala ni veitosoyaki ni lewenivanua, dua nomu basikeli se tuvanaka me dua nomu lori.

Ke o vakayagataka e dua na lori ni cakacaka vua na nomu itaukei ni cakacaka, o na sega ni taukena na lori qori ni sa cava na nomu konitaraki. Na isau ni nomu vakayagataka na lori e okati kina na: isau ni kena cici (inisua, rejisitataki, kena gagacaga kei na waiwai). Na isau ni waiwai (e veimacawa e rawa ni \$50 ina \$150) e rawa ni o kuria na kena isau, se rawa ni okati kina eso tale na ka. Mo veitalanoa kei itaukei ni cakacaka.

E tu vei iko na dodonu mo digitaka na nomu veitosoyaki ena gauna o sa tiko kina i Ositerelia.

icili

Ena saga me raica o itaukei ni cakacaka e dua na icili e veiganiti na kena isau, qai voleka na vanua ni nomu cakacaka, ia ena vakatau qo ena ka e sa tu ena vanua qori ena gauna sara ga ya.

Na isau ni vale e duidui qai vakatau ena vanua o tiko kina, na levu ni rumu kei na icili e vakarautaki, na vakaiyayataki ni lomanivale, vakarautaki ni veitaratara ena veilawa se so tale na ka e saumi kina. Ena rawa ni kena ibalebale qo ni na duidui na ka o sauma ni vakatauvatani kei ira na lewe ni nomu timi.

E nomu dodonu sara ga mo digitaka na vanua mo tiko kina ni o sa yaco mai Ositerelia, ia kevaka o sa nanuma tiko mo biubiu mai na itikitiko qori, mo na tukuna rawa vakailiu vei nomu itaukei ni cakacaka. Ena tukuna vei iko o itaukei ni cakacaka na balavu ni gauna mo se tukuna rawa tu vua ni bera ni o biubiu.

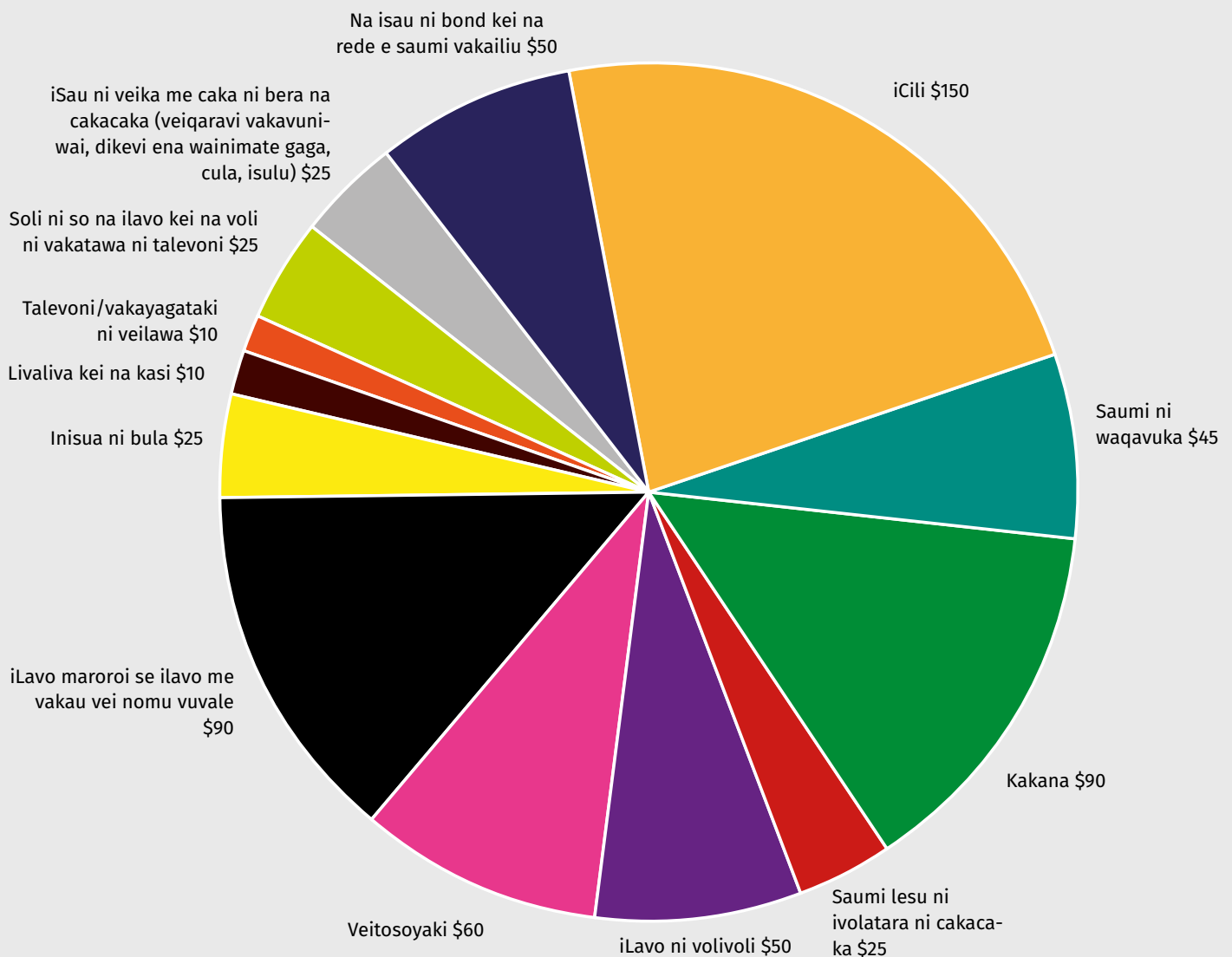
E levu na vanua ni veivakaicilitaki ena vinakati me saumi rawa e dua na ilavo ena ka e vauca na vale ni bera ni o sauma na rede e vakatokai na bond. Ke o vakacacana eso na ka e loma ni vale, na ilavo gona qori ena vesuki me saumi kina na ka e vakacacani.

IVAKARAITAKI NI VEIKA E SAUMI E VEIMACAWA

Na kato e tiko e ra qo e vakaraitaka e dua na ivakaraitaki ni veika e saumi kei na isausaumi- e yavutaki ena veika e rawati ena dua na macawa. Mo nanuma tiko ni qo e ivakaraitaki ga qai rawa ni veisau na fika ni vakatau ena so na ituvaki me vaka na nomu itavi kei na kemu isau, vanua o tu kina, veika e vauca na nomu itikotiko kei na ilavo o dau vakatikikitaka mo vakayagataka.

iYaloyalo 1 – e okati kina na musumusu me saumi kina na veika e vauca na nomu tauyavu

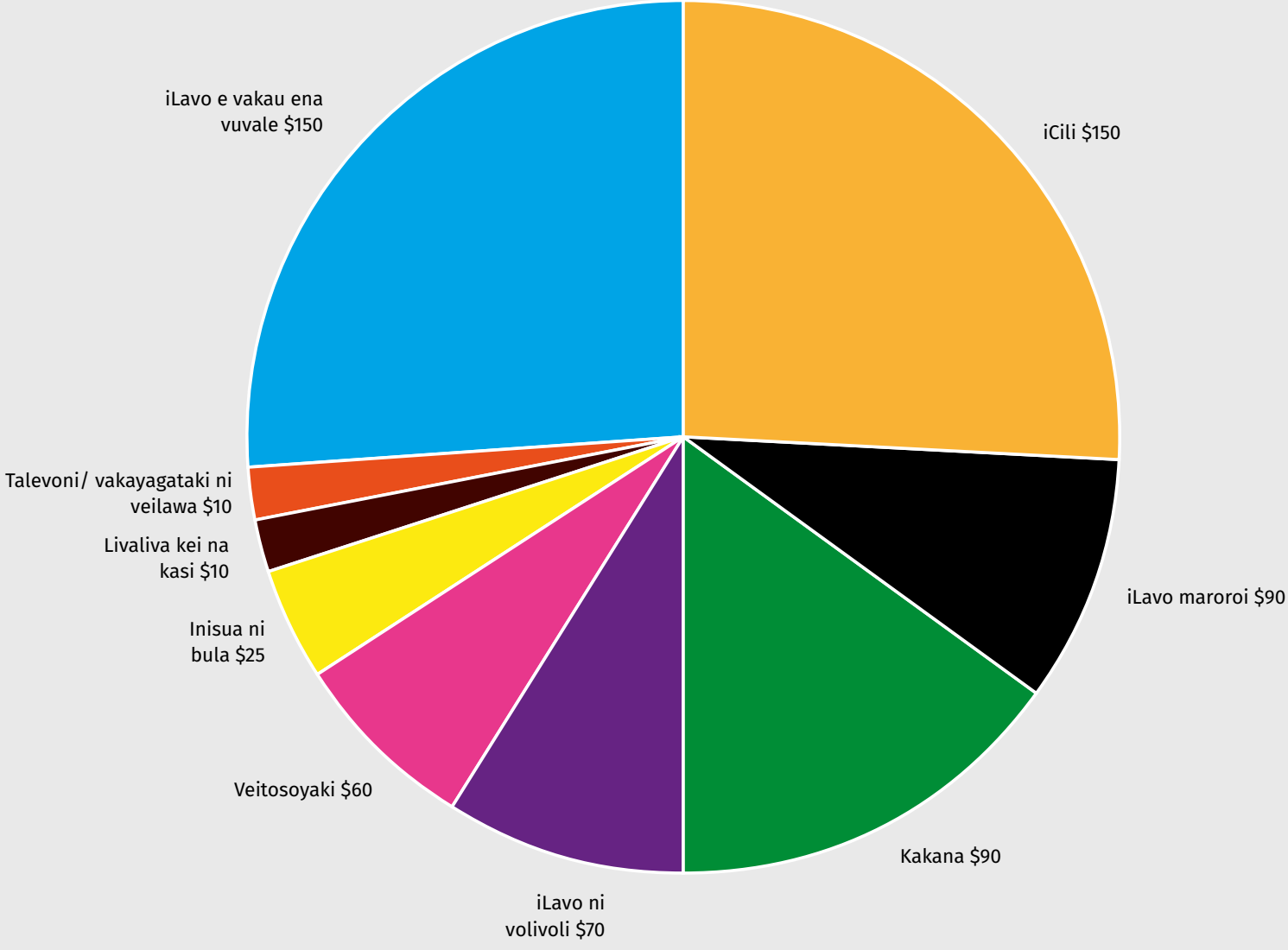
Na ivakaraitaki ni isauni bula ni veimacawa e Ositerelia e yavutaki mai na isau lailai duadua ni dua e cakacaka tudei \$753.80 (bera ni musu na ivakacavacava) se \$656.80 (musu oti na ivakacavacava)*. **Qo e rawa ni okati kina na musumusu me saumi kina na veika e vauca na nomu tauyavu: waqavuka, rawati ni ivolatara ni cakacaka, saumi ni ka ni bera na cakacaka kei na soli vakailiu ni so na ilavo.**

* Levu ni ilavo ena 1 July 2020 qai rawa ni veisau.

iKarua ni yaloyalo 2 – ni sa saumi oti na ilavo ni tauyavu

Qo e dua na ivakaraitaki ni isauni bula ni veimacawa e Ositerelia e yavutaki mai na isau lailai duadua ni dua e cakacaka tudei \$753.80 (bera ni musu na ivakacavacava) se \$656.80 (musu oti na ivakacavacava)*. **Qo e vakaraitaka ni sa saumi kece na ilavo ni tauyavu.**

* Levu ni ilavo ena 1 Julai 2020 qai rawa ni veisau.

VAKACAVA KE O SEGA NI KILA NA ITUKUTUKU NI NOMU VEISAUMI

Veivosaki rawa kei nomu itaukei ni cakacaka. Ke dua nomu taro qai tovolea e vica na ka qo:

1. Veitalanoa kei na Vakaillesilesi ni Veitaratara se LSU.
2. Veitaratara ena laini ni Valenivolavola ni Veivakacakakataki ni Pasifika e Qaravi ira na Tamata Cakacaka: 1800 51 51 31 (24 na aua, sega ni saumi).
3. Veitaratara kei na Ombudsman ni Cakacaka Vakatautauvata (na valenivolavola tu vakataki koya ni Matanitu o Ositerelia e vakarautaka na veivuke sega ni saumi). Talevoni: 13 13 94. Ena itukutuku tale eso ni musumusur rai ena: Vakamacalataki na <https://www.fairwork.gov.au/pay/deducting-pay-and-overpayments>